

A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET ÖTVEN ÉVÉNEK ÖT KORSZAKÁRÓL

*Harangi László, Maróti Gyula tanulmánya és a hivatkozott dokumentumok
alapján összeállította: Földiák András*

Az 50. évforduló alkalmából rendezett történeti konferencia előadásait felhasználva kezdjük el majd az intézet történetének hiteles és részletes feldolgozását. Az alábbiakban csak az elmúlt évtizedek legfontosabb tendenciáit kívánjuk jelezni.

I. A szabadművelődés rövid ragyogása (1946-tól)

1946. őszén alakult a Magyar Szabadszínházok Országos Szövetsége. Az országban a különböző műkedvelő művészeti ágakban csoportok ezrei dolgoztak, közülük sok kötődött politikai szervezethez vagy pártok ifjúsági szövetségeihez, de - az énekkari mozgalom kivételével - szakmailag semmilyen kerete nem volt tevékenységüknek. Maguk a csoportok is igényelték a közös ügyek megtárgyalását, a kapcsolatok alakítását, de a szövetség létrehozását javasolta többek között a Szabadművelődési Tanács is. Célja szerint a szabadszínházok szövetsége nem csak a színházas, hanem minden amatőr művészeti mozgalom szakmai szervezetévé akart válni, de a színházas mellett a néptáncsal kiemelten akart foglalkozni.

Elnöke Muharay Elemér, főtítkára Szendrő Ferenc, alelnöke Kelemen Sándor és Kovács György, titkára Fenyő Rózsi és Vitányi Iván.

A szövetség tagdíja a helyi együtteseknek tagonként évi 20 fillér volt, ezt többen sokallták, de 1947 tavaszára mégis mintegy száz csoport jelentkezett. A szövetség ajánló listákkal segítette az együtteseket, melyek a hozzáférhető egyfelvonásos műsorok anyagáról tájékoztattak. Rövidesen megkezdtek a kiadás megszervezését is. Tanfolyamaikon Szendrő Ferenc (kulturpolitika), Muharay Elemér (népi játékok), Vass Lajos (népdal, zene), László Bencsik Sándor (néptánc), Horváth Ferenc (színházi játék) volt a leggyakoribb előadó. Kulturversenyek szervezésével is foglalkoztak, törekedtek szakmai érdekvédelmi feladatok ellátására, sikerült elérni például a műsoros estek engedélyezésének egyszerűsítését.

A később létrehozott Magyar Tánc Munkaközösség vezetője Ortutay Zsuzsa lett. A munkaközösség tagjai indították a Táj- és Népkutató Intézet keretében a magyar néptánc tudományos gyűjtését filmfelvevőgéppel.

(Irodalom: Vitányi Iván: *Öt meg öt az tizenhárom. Gondolat - Vita*, Bp. 1993.)

***

A koalíciós korszak iskolán kívüli művelődést segítő szervezete, a Magyar Népi Művelődési Intézet is 1946-ban alakult. Az alapításban közreműködők köre is mutatja, hogy az intézet célja a népi írók művelődési törekvéseinek valóra váltása volt. A rendelet első paragrafusára szerint a feladat: a magyar nép, elsősorban a tanyák és községek földműves népe művelődésének előmozdítása.

Az intézet elnöke Illyés Gyula, titkára Gombos Imre, igazgatója Harsányi István volt. Irodát Budapesten, a IV. (ma: V.) kerület Deák Ferenc utca 14. szám 2. emeletén kaptak.

A munka Illyés Gyula kiáltványával kezdődött. A mintegy 6 oldal terjedelmű, közérthető írás valóban a művelődés meggyőző erejű kiáltványa. Befejező mondatai a következők: „Ez az új intézet a ti kiművelésetek megkönnyítésére, előkészítésére alakult. Szerető gondossággal fordul felétek, vállalkozik érdeketekben a szervezésre, irányításra, segítséres és ha kell a harcra is. Forduljatok hozzá bizalommal. Aki előbb jelentkezik, az hamarabb célhoz ér, több eredményhez juthat, annak faluja hamarabb kiszabadul a szellemi szolgaságból s a magyar demokrácia nyújtotta iskolázási lehetőségeken át hamarabb beléphet a művelt, a szabad magyar közösségbe. Várjuk a kérő, hívó szót. Minél több helyről és minél hamarabb várjuk.”

Az egyik legfontosabb cél a partikulák szervezése volt. Erőről Németh László írt „Mik azok a partikulák?” címmel. A partikula tulajdonképpen fiókiskola, amit a városi gimnázium vagy polgári iskola létesít minden olyan faluban, ahol kisebb csoport érdeklődő jelentkezik. Az anyaiskola néhány falut ismerő és szerető tanára vállalja a vizsgáztatást és a segítséget, helyben pedig az értelmiség vállalja a kis csoport magánoktatását. „A gyógyszerész eltaníthatja a vegytant, az orvos az élettant, egy tanultabb gazda: a természetrajzot; ha van gyár, a mérnök a számtant, fizikát; a tanító, a pap a magyart, történelmet. De nemcsak képzett emberekből állhat az ilyen 'tanári kar'. Magántanításhoz nem kell képesítés. Felsőbb osztályos diákok szárnyuk alá szedhetik az alsóbbakat, s az volna a legszébb, ha egy-egy mesterember, a helybeli villanyszerelő, kőműves fedezné fel, hogy ő a fizika vagy mértan tanulatánítására megérett.”

Az 1947. április 23-án kelt számadásában az intézet 64 engedélyezett polgári iskola, 43, akkor még fedezet hiányában nem engedélyezett, de előkészített polgári iskola, 44 gimnázium, 4 tanítóképző intézet létrehozásáról számolt be. A tanítóképzőket falvakban létesített ügynevezett tájtanítóképző parasztiskoláknak szánták, hogy a fiatalok tanulmányaik idején se szakadjanak ki abból a társadalmi - gazdasági - kulturális környezetből, amelyben felnőttként dolgozni fognak.

Gombos Imre személyén keresztül jelentős szerepük volt a népi kollégiumi mozgalom elindításában, bár ezek az intézet-től független szervezetben folytatták munkájukat.

1948. júniusában Harsányi Istvánt eltanácsolták, rábeszéltek, hogy keressen „békésebb” munkahelyet. Az 1948. október 13-án kelt VKM. rendelet az intézetet megszüntette. Iratainak nagy részét eltűzelték. Napokig azzal fűtöttek.

(Irodalom: Harsányi István: *A Magyar Népi Művelődési Intézet 1946 - 1948. Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1988.*)

II. Értékteremtés a szovjet minta helyett (1951-től)

1951. január 6-án egy minisztertanácsi rendelet intézkedik a Népművészeti Intézet megalakulásáról. Példaként a Szovjetunióban létrehozott „Népi Alkotások Háza” intézményét tekintették.

A rendelet szerint az Intézet feladata:

- a szakszervezetekben és a többi tömegszervezetekben egyre szélesedő, a kultúrotthonokban kibontakozó kulturális tömegmozgalom művészeti irányításának elősegítése...

- a szakszervezetek és egyéb tömegszervezetek kultúr-műsor-kiadási tevékenységének támogatása, s a kulturális tömegmozgalom művészeti szaklapjának szerkesztése...

- az új népdal és az új tömegtáncok kialakításának előmozdítása...

Az intézet tevékenységében is és - többek esetében - az azt ellátó munkatársak személyében is közvetlen folytatója a felszámolt amatőr művészeti szövetségeknek. Így például a Magyar Szabadszínház Országos Szövetségének elnöke, Muharay Elemér lett az intézet egyik osztályának vezetője. Tovább élt a Népművészeti Intézetben a Bartók Béla Szövetség, mely az 1867-ben alakult Magyar Dalosszövetség és az 1907-ben alakult munkás dalosszövetség egyesülésével jött létre 1848-ban (Maróti Gyula és Perlstein Klára jött onnan az intézetbe). Itt folytatódott a Néptáncosok Szövetségének (többek között Pór Anna személye révén) és a Magyar Bábjárékos Szövetségnek a munkája is (Hollósné Sponták Gizella és Kós Lajos is képviselte a hagyományokat). A fentebb felsorolt művészeti szövetségek és társulások szellemisége és demokratikus alapokon nyugvó tevékenységük, mi több, művészetpolitikai koncepciójuk a Népművészeti Intézetben, állami keretek között is igyekezett magának érvényesülési lehetőséget teremteni. Az Intézet soha nem akart - az alapító rendeletben foglaltakkal ellentétben - se ideológiai, se hatósági irányító szerepet betölteni, de ebben még csak közreműködni sem, ehelyett képzéseket szervezett, könyveket jelentetett meg, kísérleteket és kutatásokat folytatott, tanácsokat adott és ahol tudott segíteni.

Mindebben döntő szerepe volt az intézet igazgatójának, Széll Jenőnek. Gondolkodásmódja és elvi alapállása biztosította az alkotómunka lehetőségét munkatársainak, akiknek körében lelkesedést és lendületet tudott teremteni. Amíg ő volt az Intézet igazgatója, ezt a művészetpolitikai koncepciót és munkamódszert mindenkor össze tudta egyeztetni a felülről kapott direktívákkal és instrukciókkal, még ha ez nem is ment mindig simán.

A két kultúra koncepcióból kiindulva vallotta, - s ennek érdekében mindent megtett, - hogy a „magas” és a „mély” kultúrának közelítenie kell egymáshoz egy magasabb síkon, úgy, hogy a tanult, akadémiai műveltségű művészeknek mindig méríteniük kell a népművészetből, és a néphez kell hogy szóljanak, úgy, ahogy ezt Petőfi, Bartók és Kodály tette. „A népben tudatosítani kell azt, hogy milyen érték birtokosa, dalaival, táncaival, díszítő figuráival, játékaival, minden hagyományával, fel kell ébreszteni a kedvet, hogy éljen ezzel a kincsével.” Az 1953-as júniusi kormányprogram utáni előadásaiiban, cikkeiben már érzelhető a tudományosan megalapozott, hiteles, nemzeti sajátosságainkhoz illeszkedő népművészeti és népművelési koncepció.

Az alapító rendeletben előírt „új népdal” és „új tömegtánc” kialakítása helyett az intézet a hagyományos népművészet megőrzéséért dolgozott és ebben kimagasló, művelődéstör-

téneti jelentőségű munkát végzett. A Népművészeti Intézet a magyar néphagyomány- és népművészet-kutatásnak azóta is egyedülálló gyűjteményét hozta létre, amely 12.000 dallamot, 650 szokásleírást, 500 községből táncleírást, ugyanerről táncfilmet és 4200 énekes, táncos gyermekjátékot, népi sportjátékot foglalt magában. A népköltészeti kataszterhez 55.000 cédula tartozik. A nemzeti kincsnek számító gyűjtemény kiemeríthetetlen forrásává vált a Rádióknak, az Állami Népi Együttesnek, a Színművészeti Főiskolának, a Zeneművészeti Főiskolának, Tudományos Akadémiának és az egész magyar pedagógiának.

Ebben a gyűjtő és feltáró munkában a legnagyobb szerepe a - Muharay Elemér vezetésével működő - Néprajzi Osztálynak, ezen belül pedig Martin Györgynek, Pesovár Ernőnek és Pesovár Ferencnek volt. A magyar néptánc tudományos igényű szakkiadványai az intézet egyéb rangos művészeti kiadványainak sorából is kiemelkednek.

Az egykori szövetségi hagyományokra építve minden jelentős amatőr művészeti területen kialakult a módszertani munka. Talán a legstabilabb alapokkal ekkor a zeneművészeti tevékenység rendelkezett, mivel a két korábbi dalosszövetség és a Bartók Szövetség az évtizedek során olyan szakembergárdára tett szert, hogy az új helyzetben csupán megfelelő formát kellett találniuk a legjobb szakvezetőkkel való együttműködéshez. Ezért példaként ennek a tevékenységnek a körvonalait vázoljuk Maróti Gyula leírásában.

Az első teendő az intézet szakreferensi hálózatának kiépítése, majd olyan rendezvénykínálat megteremtése volt, amelynek gazdag skáláján időről időre minden korosztály művészeti csoportja - és minden típusú zenei formáció (ének-, zenekar, népdalkör) - megtalálhatta a bemutatkozás és zsűri előtti megmérettetés lehetőségét.

A Vorosilov úti öthetes bentlakásos karnagyi tanfolyam - 1952 augusztusában - bizonyult a legmegfelelőbb formának a legjobbakkal való szótértéshez. Ezen mintegy 60 főnyi hallgatóság a legilletékesebbek előadásait hallhatta: Kodály Zoltánt, Bárdos Lajost, Vásárhelyi Zoltánt, Szabolcsi Bencét, Vaszy Viktort. A képzésben résztvevők elsődleges feladatuknak tekintették területükön olyan ismétlődő zenei rendezvénysorozat kezdeményezését, amely még másutt nem fordult elő, illetve amelyek saját művészi ambícióiknak is lehetőségeket kínáltak. Így vált Pécs, Sopron és Budapest a kamarakórusok találkozóinak színhelyévé, Veszprém a kamarazenekarok városává, Szolnok lett a szimfonikus-, Várpalota pedig a fúvószenekarok rendszeres találkozóinak házigazdája.

Az intézet zenei osztálya önállóan is rendezett időnként bemutató-előadásokat a Zeneakadémia nagytermében. Ilyen volt például 1955-ben Kodály Zoltán: Zrínyi szózatának ősbemutatója, Vásárhelyi Zoltán vezényletével és Palló Imre szólójával.

E kiterjedt zenei munkának más jeles munkatársak között hosszú ideig meghatározó egyénisége volt Maróti Gyula, Perlstein Klára, Lénárt Elek.

Fő vonalakban hasonló képzési és rendezvényformák alakultak ki a többi amatőr művészeti területeken is. Az intézetnek mindmáig kiemelkedő szerepe van valamennyi amatőr művészeti ág szakmai ismeretrendszerének megteremtésében és fejlesztésében, a szakmai irodalom kiadásában, a szakági képzések szervezésében, az ágazatok mértékadó nagyrendezvényeinek gondozásában. A néptánc területén ennek az alapozó munkának a legkiválóbbjai között Pór Annát, Szigeti Károlyt, Simai Zsuzsát, a bábművészetben Hollósné Sponták Gizellát és

Kós Lajost, a népi díszítőművészetben Lengyel Györgyit és Varga Mariann, a képzőművészetben Fischer Ernőt, a színját-
zásban Somlai Pált említhetjük.

Alsógödön az intézet alapozó bentlakásos iskolát létesít-
tett, amely 10 hetes időtartamokkal a zene, a színjátzás, a báb
és a néptánc területén, főleg az országos kultúrversenyeken
feltűnt tehetségeket igyekezett a szakma rejtelmeibe bevezetni.
Az iskola vezetője Soproni György volt, aki a Bartók Szövet-
ségből került az intézetbe. Egy ideig Szegeden is működött
iskola, majd ezek helyett Budapesten Csepelen, majd a Vörös
Hadsereg úton, majd a Nagymező utcában kaptak képzésre
helyet.

***

Széll Jenő az 1956-os forradalom idején Nagy Imre mi-
niszterelnök titkárságát vezette Szilágyi Józseffel együtt, majd a
Szabad Kossuth Rádió kormánybiztosa lett. Visszatérve az
intézetbe, a szabadművelődés újraindításához látott hozzá, nem
törődve a várható leszámolás következményével. Megalakított
a Népműveléstudományi Osztályt, ahol műveltségvizsgálati
kutatást kezdeményezett. Az osztály élére Dr. Szathmáry Lajos
került, akit annak idején a Népi Művelődési Intézet igazgatói
beosztásába Németh László javasolt. A forradalom rövid ideig
tartó szabadsága rögtön beillesztette az intézetbe azt a szakterü-
letet, amely a Népi Művelődési Intézet felszámolásával meg-
szűnt. Sajnos az osztály nem érhetett el most sem eredménye-
ket, mert a tervezetet az illetékesek elutasították. Szathmáry
ezt követően lemondott és Dr. Almássy György másfél éves
működése alatt a népművelés művelődéstörténeti megalapozá-
sára törekedett és mintegy 40, napjainkig is páratlan művelő-
dési aspektusú monográfiát, gyűjteményt készíttetett, főiskolai
tanárokkal és történészekkel az elmúlt két évszázad neves
íróiról, költőiről és a népművelés témakörében.

1957 őszén eltávolították az intézetből Széll Jenőt, 1959-
ben letartóztatták, öt év börtönbüntetéssel sújtották, amelyből
három évet letöltött. Szabadulása után műfordító volt.

Az új igazgató Dr. Manga János lett, aki ennek előtte a
balassagyarmati Palóc Múzeum igazgatója volt, s múzeumi,
népművelő munkájával hívta fel magára a figyelmet. Lényegé-
ben Széll Jenő munkásságának követője volt, népművelési
konceptióját a néprajztudomány-centrikusság jellemezte.
Széles körű kutatási és oktatási tevékenységet kezdeményezett,
szorosabb kapcsolatot szorgalmazott a népművelés minden
ágával. Ennek megvalósítására azonban rövid, alig egyéves
igazgatósága kevés lehetőséget nyújtott.

Dr. Manga János leváltása után az új igazgató igyekezett
felszámolni az elmúlt időszak eredményeit, megkövetelte a
hivatalos művelődéspolitikai irányvonalat. A „revizionizmus”
felszámolását főképpen egy az intézetbe vezényelt osztályvezető
hajtotta végre, aki nem riadt vissza a gyanúba került munka-
társakkal szemben alkalmazott megalázó módszerektől sem. A
„rendcsinálás” elsősorban a Néprajzi Osztály ellen irányult,
amelyet megszüntettek, csak Muharay Elemét maradt az inté-
zetben, akit az osztályán elkövetett sérelmek rendkívül megvi-
selttek. (1960-ban hunyt el.) A légkörre jellemző, hogy Szerb
Antalnét egy hirtelen összehívott munkatársi értekezleten
nyilvánosan megbélyegezték és azonnali hatállyal elbocsátot-
ták, Almássy György ellen is eljárás indult és őt is

elbocsájtották. A sok értékes tanulmányt, mint selejtet meg-
semmisítették. Közben a népművelési jelleg erősítése jegyében
nagyarányú átszervezéseket hajtottak végre. Nemcsak a Néprajzi,
hanem a Drámai Osztály is megszűnt, a Népműveléstudományi Osztály pedig átalakult Elméleti és
Módszertani Osztállyá.

III. Szakmai hálózat épülése (1960-tól)

A fentebb érzékeltetett kemény időszak már a nevében
népművelésivé vált intézetben zajlott le, azonban inkább az
előző korszak szomorú befejezésének tekinthető, mert annak az
eredményeit próbálta eltörölni.

Az 1956-os forradalom után - a Művelődési miniszter
18/157. számú utasítása értelmében - a Népművészeti Intézetet
Népművelési Intézetté szervezték át, azzal a céllal, hogy ezáltal
létrehozzanak egy olyan szakmai-módszertani központot,
amelynek illetékessége nemcsak az amatőr művészeti mozga-
lomra, hanem a népművelés minden ágára kiterjed. Megjegy-
zendő mint érdekesség, hogy ezt a gondolatot a Népművelési
Minisztérium Forradalmi Bizottságának ülésein több ízben
megvitaták, amikor a kulturális élet és a művelődés egyes
területeinek fejlesztéséről tárgyaltak. (Sajátságos módon azon-
ban erről semmilyen hivatalos nem tesz említést, ugyanakkor
Mikó Zoltán, Tárnok János és a bizottság többi, valamikori
tagjai az egyes ülések után a minisztérium Népművelési Főosz-
tályán informális keretek között erről több ízben beszámoltak.)

1960-tól 1965-ig Kiss Imre az intézet igazgatója, aki ko-
rábban a Hajdú-Bihar Megyei Tanács elnökhelyettese volt. 1965-
től követi őt Ács Mildósné, aki korábban a minisztériumban dolgo-
zott, majd Mezőhegyesen volt művelődési ház igazgatója.

A hatvanas évek elején még inkább kényszerű átpoliti-
záltság uralta a légkört, az évek múlásával ennek gyöngült az
intenzitása, s az intézet egyre inkább védőernyőjévé vált a
megerősödő szakmai kezdeményezéseknek. Ezzel párhuzamo-
san az országban is jelentős népművelési fejlődés indult el.

Létrejött és egyre kiterjedtebbé vált a népművelés szakos
képzés. Ennek szakmai megalapozásában és koordinációjában
fontos szerepe volt az intézet Poszler György által vezetett
oktatási osztályának és Novák Józsefnek. A képzés az ismere-
tek rendszerezését, a tudás tantárgyakon belüli világos elrende-
zését is megkövetelte. Megerősödtek a népművelési tanács-
adók, majd az évtized végén kezdtek kialakulni az első megyei
művelődési központok. A megyei szervezetek, az azon belül
dolgozó ágazati szakreferensek szinte minden szakterületen
külön kialakították az országos hálózatot, ennek révén tudta
betölteni az intézet valódi hivatását, azt hogy az ország egészé-
nek, hatóságában a kis falvakig is elérő szakmai-módszertani
központja lehessen. Szintén az évtized közepétől kezdődött el
a célnak megfelelő, akkor korszerűnek számító művelődési házak
építése. Az intézetnek ebben is volt szerepe, számos esetben
konzultáns szakértővel vett részt a tervezésben. Rendelkezésre
állt tehát az ismeret, az információt közvetítő országos hálózat,
a tevékenységnek teret adó épületi és eszközrendszer. Ács
Miklósné megfontolt irányítása, szabadságot engedő, jó törek-
véseket támogató vezetése idején, ebben a népművelésnek
kedvező időszakban az intézet egyenesen fejlődött.

Jelentős eredmények születtek a népművelés és a televí-
zió együttműködésében, közös akciók szervezésében, a televí-
zió és a helyi népművelés összekapcsolásában. Ennek első
állomásai voltak az 1964-ben és 1966-ban megrendezett Te-

levízió és népművelés című országos konferenciák, Salgótarjánban. Éveken át az egész ország nagy érdeklődését kiváltó közös akciója volt a Televíziónak és az Intézetnek a közösen létrehozott *Ki, mit tud?*-ok sorozata. A zsűrizés is az intézet szakembereinek közreműködésével történt a legalsóbb szinttől a televízió képernyője előtt lejátszódó döntőig. Ebben a munkában kiemelkedő szerepet játszott Kamarás Rezső, aki hosszú ideig igazgatóhelyettese volt az intézetnek.

Többféle újszerű kezdeményezés történt, amelynek segítségével a népművelés kilépett a nyilvánosság elé, felkeltve az érdeklődést a művelődés iránt. Ilyen volt a Mezőgazdasági Vásár klubkönyvtár-pavilonja, amelyben mindennap más-más megye adott műsort és mutatta be eredményeit. (A pavilon megtervezője, a tevékenységek szervezője, majd a pavilon „igazgatója” Harangi László volt 1970-ben.) Hasonló jellegű, szintén nagy hatású akció volt a „Csináld magad” pavilon a Budapesti Őszi Vásáron 1968-ban és 1969-ben, amelyek a műszaki szakkörök iránt keltettek nagy érdeklődést, elsősorban a fiatalok körében.

A népművelési témájú kutatások koordinálásával 1963-ban a Művelődési Minisztérium a Népművelési Intézetet bízta meg. Feladata a kutatással foglalkozó szervek megkeresése, a kutatási tervek egyeztetése volt. A kutatások főképpen elméleti jellegűek voltak és népművelésfilozófiai, pszichológiai, pedagógiai kérdésekkel foglalkoztak, de elkezdődtek a művelődésszociológiai vizsgálatok is. Az egyes tanulmányok az Intézet folyóiratában jelentek meg. Ezen időszak alatt a Népművelési Intézet szakfolyóiratai a következők voltak: Népművelési Tájékoztató (módszertani közlemények), a Népművelési Értesítő (elméleti folyóirat) és a Népművelés külföldön.

Jelentős állomása volt a Népművelési Intézet kutatási tevékenységének az 1970-71-ben végzett *Hatvan művelődési otthon* kutatás, amelyben Kovalcsik József, Sipos Zsuzsa és Szász János a szociológia komplex módszereivel első ízben tárta fel hitelesen a művelődési otthonok társadalomban betöltött szerepét, és ezáltal az 1970-es évek közművelődésének tényleges helyzetét.

A kutatási, felnőttnevelési, népművelőképzési, honismereti tevékenység kialakulása és megerősödése mellett megmaradt, sőt fejlődött az intézetnek a már az ötvenes években meglévő amatőr művészeti munkája is. Ebben, a korábbi gyakorlatnak megfelelően nagy szerepet kapott minden szakágban a képzés. Az A-B-C kategóriás képzési és minősítési rendszer a korábban már végzett, legjobb gyakorlati szakemberek továbbtanulását is lehetővé tette, így a tanfolyamok egy-egy művészeti ág magas szinten képzett élvonalát nevelték ki. A képzésekhez szükséges szakirodalomban pedig összegződött és rendszereződött az adott művészeti terület szakismereteinek a színe-java. Új lendületet adott a képzési tevékenységének, amikor 1969-ben az intézet megkapta a Magyar Rádiótól a *balatonalmádi továbbképzési házat*. Ettől kezdve itt bonyolódott az intézeti képzések jelentős hányada.

Ebben az időszakban megerősödött az intézetben a képzőművészeti és népi iparművészeti tevékenység. A díszítőművészeti képzések, országos kiállítások szervezésében Borbély Jolán végzett kiemelkedő munkát. A Bánszky Pál és Karsai Zsigmond kezdeményezésére létrejött Tokaji Alkotóház példamutató volt számos más tábort számára. A legjobb szakemberek közreműködésével dolgozó alkotótáborok szinte mozgalmat indítottak el.

A 60-as éveket a népművészeti mozgalmak megújulása is jellemzi. A Muharay - Poór Anna és munkatársaik szisztema-

tikus néprajzi gyűjtőmunkája, a megerősödött néptáncos tanfolyami rendszer minőségi-művészeti megújulást eredményez az együttesekben. Az 50-es évek agitatív néptáncosai helyett új korosztály jelentkezik, mely a néptáncot, mint kifejezőeszközt a művészi mondanivalójának megfogalmazására használja. Szigeti Károly, Györgyfalvai Katalin, Novák Ferenc, Kricskovics Antal, Timár Sándor nemcsak a néptánc, hanem az egyetemes táncművészet megújítói is. Ekkor szerveződnek az országos művészeti versenyek (Szolnok, Zala), és alakult ki a tájfesztiválok és minősítések rendszere. Az éledő nemzetközi kapcsolatokban világszerte revelációként hat a magyar táncosok, folklóristák megjelenése. Vásárhelyi László az éltető-szervező-ötletadó motorja ez időszaknak. Új momentum a gyermektánc megerősödése. Keszler Mária érdeme a gyermektáncpedagógusok munkájának összefogása. Ugyancsak nevéhez fűződik a nemzetiségi együttesvezetői képzés beindítása, s az országos nemzetiségi fesztiválok megszervezése. Évtizedekig (80-as évek vége) ezek voltak a nemzetiségi kultúra, a hagyományok ápolásának (soproni, tatai, gyulai banki fesztiválok) szinte egyetlen hivatalos fórumai.

Rehabilitálódik az 50-es évek „polgári” műfaja: a társastánc. Tanfolyamok szerveződnek, új nyugati divattáncok terjednek, fórumok alakulnak Kocsis György, Guller János munkássága révén. Kaposi Edit művelődéspolitikai jelentőségű kutatást végez a polgári társastáncok kulturális, közösségi szerepéről. Az 1968-as Kecskeméti Népzenei Találkozó már előre jelzi azt a politikai-művészeti „robbanást”, mely a táncházmozgalomhoz és szereplőihöz – Csoóri Sándor szavaival: „nomád nemzedékhez” – kötődött.

Mindvégig hangsúlyt kapott az intézet munkájában a színjátszás és a bábművészet. Az ezen a területen is erős szakági képzések és bemutató előadások, fesztiválok szervezése mellett számos műsoros kiadvány jelent meg. Íróik között az ötvenes és a hatvanas években olyan jelentős alkotókat találunk, mint Ágh István, Mándy Iván, Kopányi György, Karcsai Kulcsár István, Szakonyi Károly, F. Rác Kálmán, Csajági János, Soós Zoltán, Abody Béla és Kulcsár István.

A *könyvtár, a hangzóanyagtár és stúdió* (az utóbbi Erdődi György sok évtizedes közreműködésével), valamint a fotólaboratórium (Reha Klári, Vásárhelyi István) nélkülözhetetlen segítőtársai voltak az intézet művészeti szakrészlegeinek.

Az intézet tevékenységéhez tartozik - mind a mai napig - országos, sőt nemzetközi jelentőségű nagyrendezvények szervezése vagy kialakulásuknak segítése. Ezek sorában, példaként említhetjük a Debreceni Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyt, vagy más művészeti ágból a Dunamenti Folkórfesztivált. Ezek az események túlnőnek az amatőr mozgalmak értékhatárain és az adott művészeti ág nemzetközi tekintélyét is nagymértékben növelik.

A hatvanas években még kivételesnek számított az a kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszer, melyet az intézet kiépített. Minden szocialista ország hasonló intézetével rendszeresen gondozott kapcsolatot tartott fenn, de már 1965-től kezdődően nyugati kapcsolatok is kialakultak.

IV. A szakmaiság egyetemessége (1972-től)

1972-ben *Vitányi Ivánt* nevezték ki intézeti igazgatónak. Ács Miklósné, mint módszertani igazgató maradt az általános és inkább elméleti irányító új igazgató mellett. 1980-ban kivált a Népművelési Intézetből a Művelődéskutatási Osztály és a továbbiakban mint önálló Művelődéskutató Intézet működ-

dött, melynek igazgatója Vitányi Iván lett. A Népművelési Intézet élére Benkő Éva került, (korábban az Amatőr művészeti Osztály vezetője volt, és 1977-ben lépett az intézet állományába). Ács Miklósné ekkor nyugalomba vonult. 1986-ban a Művelődéskutató Intézet és a Népművelési Intézet összevonásával megalakult az Országos Közművelődési Központ, melynek főigazgatója Vitányi Iván lett. Az intézet két alintézetből tevődött össze: az un. Módszertani Intézetből, igazgatója Benkő Éva volt és a Művelődéskutató Intézetből, melyet Hidy Péter vezetett.

Amíg a hatvanas évek elejének légkörében a népművelés és az egyes felnőttnevelési, amatőr művészeti területek szakmaisága épült ki, a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején megmozdult a világ. A beat mozgalom, az első generációs kultúra eredendően új szemléletet hozott. A fiatalok másképpen kezdtek öltözni, más zenét hallgattak, felfedezték Erdélyt és népművészetét, nem elhúzódtak a politikától, hanem politikálni akartak. Diáklázadásokra került sor a világban, s megmozdulásokra itthon is. Szociológusok, filozófusok és pszichológusok jelentkeztek. Friss, addig elhallgattatott tudásuk azt a hitet keltette, hogy ha a jelenségeket megvizsgálják és tudományuk segítségével értékelik, kiderül, hogy hogyan lehet megoldani a problémákat és jobbra alakítani a társadalmat. A nyitottság és a közösségi szemlélet mindent áthatott.

Ezekhez a társadalmi folyamatokhoz illeszkedett a megújuló Népművelési Intézet, s nem túlzás azt állítani, hogy élére állt és nem kis mértékben központjává is vált a haladásnak. Hogy ez megtörténhetett, s hogy az Intézet valóságos sziget volt, ahol a progresszív értelmiségiek szabadon dolgozhattak, s arra kaptak inspirációt, hogy az egyéni elképzeléseiket megvalósítsák, Vitányi Iván szelleméből következett. Hitét, hogy a tradíciókat magas szintre emelve folyamatosan meg kell újítani, minél szélesebb társadalmi kört bevonva, kisugározta arra a nem kis számú alkotó emberre, aki tenni akart azért, hogy a körülötte levő világ jobb legyen. A leghaladóbb, köztük országos hírnevű értelmiségiek kötődtek az intézethez dolgozóként, külső megbízottként, vagy tanfolyami előadóként. Nyitottság és szakmaiság, kultúra és közösség – hirdette Vitányi Iván, és ez talán a legtöbb és legfontosabb volt akkor, amit jelszószerű tömörséggel mondani lehetett.

A korszak jelképe a táncház, ami a népzenei és néptánc igényességének a maradéktalan megtartása mellett nyitott és közösségi, minden programján mindenkit készséggel vár és segít, hogy megtanulja a legjobb táncosok között az első lépéseket. A táncházmozgalom felkarolásában, szakmai segítségében és politikai megvédésében az intézet nagyon sokat tett. Héra Éva, aki régóta az intézet népművészeti tevékenységének irányítója és menedzsere, akkor Sebőék mintaadó, mozgalmat teremtő táncházát gondozta a XIV. kerületben, sokszor igénybe véve a belügyi akadémikusok ellen az intézet tekintélyét. Nem biztos, hogy ez a mozgalom ilyen terebélyessé és színvonalassá vált volna, ha az intézet akkor nem állt mellette.

Emellett megújult a többi amatőr művészeti ág is. A korábbi, kész darabokat nagyszínházakhoz hasonlóan előadó színjátzó együttesekből irodalmi színpadok lettek, amelyek maguk írták, szerkesztették összeállításukat, szoros közösséget alkottak, s az avantgárd minden eszközével törekedtek mondandójuk kiemelésére. S ez a mondandó sokszor kifejezetten politikai tartalmat hordozott, amit nehezen viselt el a lassan oldódó politikai rendszer. A Debreczeni Tibor által vezetett Drámai Osztály – melyet Máté Lajos és Bicskei Gábor neve fémjelzett –, egyrészt a legszorosabban kapcsolódott a szemlé-

let és kifejezési eszköz váltáshoz, másrészt igyekezett megvédeni az Óriástökök, Görgös ekét és hasonló lázító tartalmú darabot előadó csoportokat.

A kifejezési eszközök megújulása, a közösségi szellem erősödése a többi művészeti ág fejlődését is meghatározta. A képzőművészeti csoportok szinte felfedezték az avantgárd formanyelvét. Színvonalas amatőr filmes munka alakult ki Zágon Bertalan irányításával. Létrejött a Fiala Népművészek Stúdiója, s az egyre másra szaporodó játszóházakban kézműves ismeretek gazdag tárházát kezdték tanítani. Elevebbé, modernebbé váltak a kórusok, báb együttesek, társastánc csoportok előadásai is. Megalakult a Néptáncosok Szakmai Háza, mely Neuwirth Annamária vezetésével a megújuló néptáncmozgalom szakmai-módszertani kiadványainak rangos műhelyévé vált. A Halászné Kovács Éva által vezetett Oktatási Osztály a népművelő képzés új, tanfolyami formájával és kihelyezett főiskolai tagozatok létrehozásával, az ehhez készült kiadványokkal a szakmai utánpótlás nevelésének fontos bázisává vált.

A Népművelési Intézet kutatási feladatai 1972-től kibővültek, ennek következtében a Kutatási Osztály (létszámát és költségvetési keretét tekintve is) jelentősen fejlődött. A kutatások magas száma miatt a legelemibb felsorolásra sem vállalkozhatunk. Vitányi Iván kultúraelméleti, filozófiai, a kreativitás vizsgálatára kiterjedő - és több más kutató részvételével zajló - művelődésszociológiai kutatásaitól, Lendvai Ernő nemzetközileg számontartott Bartók-kutatásáig, Józsa Péter értékszociológiai kutatásain keresztül Kovalcsik József: A kultúra csarnokai című háromkötetes könyvének elkészüléséig, ha mindent számba vennénk, száz körül számolhatnánk be a kultúra egyetemességétől a közművelődés mindennapjáig terjedő hatalmas skáláról.

Az itt folyó, sokféle tudományággal érintkező, zömmel empirikus vizsgálatok valójában a „kultúra (szociológiai) kutatásának” korai alapjait vetették meg. A mindennapi kultúra középpontba helyezésével, a pszichológiai és szociológiai módszerek ötvözésével úttörő jellegűek voltak nem csak Magyarországon, de nemzetközi viszonylatban is. Az intézet egésze számára, a kutatások rangján, országos és nemzetközi hírnél túl az az ismeretanyag és az az elméleti háttér jelentette a legtöbbet, amit a kutatások és maguk a kutatók biztosítottak. Az intézet szellemiségéhez, a szakmai kezdeményezések biztonságához ez sokban hozzájárult.

Számos olyan szakmai kísérlet indult, mely a társadalmi megújulás programját is magában hordozta. „Azon túl ott a tág világ” írta Varga Csaba és Bánlaky Pál szociográfiája címe alatt, a szűk perspektívák nyitására szükségességét hangsúlyozva, a megkövült, merev keretek oldását sürgetve. Ezek a megújító kezdeményezések az akkor már lassan közművelődéssé váló népművelés különböző területeit érintették. Ekkor indultak a „Nyitott ház” kísérletek Beke Pál és Varga Tamás irányításával. A korszerű pedagógiai törekvések egyik bázisává váltak a komplex művelődési intézmények, melynek ideológiáját Vészi János dolgozta ki Alfa címmel. Igyekezett segíteni az intézetet, hogy az ifjúsági klubok korszakos jelentőségű kezdeményező-készsége és aktivitása fennmaradjon, s ne kerüljön egyértelműen a KISZ politikai befolyása alá.

Társadalomismereti táborok szerveződnek részben önálló formában (Márkus István, Juhász Pál, Magyar Bálint, Szalai Julia, Tausz Katalin, Nagy Endre és számos jeles szociográfus, szociológus közreműködésével), részben a hagyományos Téli Népművelési Gyakorlatok keretében. Elsősorban Nyilas

György és Földiák András működött ebben közre. A valóság vizsgálata lassan a társadalom tudatos alakításává válik. Az első civil szerveződések felkarolásában és polgárképző népfőiskolák indításában Varga Csaba, Beke Pál és Köles Sándor jártak az élen. A 80-as évek közepétől elsősorban Varga Tamás és Vercseg Ilona munkája nyomán kialakult a közösségfejlesztő mozgalom, melynek eredményeként 1992-ben Budapesten rendezik meg a nemzetközi Közösségfejlesztési Egyesület (ICEA) európai kongresszusát. Sz. Tóth János és köre sok akadályoztatás és tiltás ellenére elindítja a népfőiskolai mozgalmat, 1988-ban megalapítja a Magyar Népfőiskolai Társaságot.

Úttörő szerepet töltött be az intézet az akkor még Magyarországon szinte ismeretlen mentálhigiénés csoportok megszervezésével, az országot behálózó, önmagát fokozatosan képző szakembergárda alakult ki népművelőkből Fodor Katalin vezetésével.

Fenti kezdeményezések tanulságait és művelődéspolitikai konzekvenciáit igyekezett összefoglalni az az intézeti csoport, mely 1988-ban elkészítette a Reform és művelődés című dokumentumot, megkísérelve mintegy előkészíteni a rendszerváltást követő közművelődési változásokat. Ez az előkészítő szándék azonban meddő törekvésnek bizonyult.

V. Rendszer- és intézetváltás (1992-től)

A Művelődési és Köznevelési Minisztérium rendelete értelmében 1992. januárjában megalakul a Magyar Művelődési Intézet. Az alapító okirat a hagyományápolást, a nemzeti értékek előtérbe helyezését, a közösségfejlesztés támogatását hangsúlyozza, de tartalmazza a felnőttoktatással kapcsolatos feladatok módszertani segítségét is. Megalakul az intézetben a Nemzeti-

ségi Osztály, melynek feladata a hazánkban élő nemzetiségek közművelődésének segítése. Az intézet vállalja a határon túli magyarság közművelődésének támogatását is. Az alapító rendelet az intézet feladatává teszi a volt Népi Iparművészeti Tanács hatósági jellegű feladatait is. Ezzel együtt az intézet átveszi a NIT dolgozóit, örökli helyiségét, eszközeit és az értékes gyűjteménnyel rendelkező szakmúzeumot. Az intézet igazgatója: Halász Péter (1992-1995).

Ennek az időszaknak az értékelése ma még két okból is korai lenne, egyrészt túlságosan közeli ezek az események, másrészt feldolgozatlan időszak ez az egész magyar értelmiség számára. Számos illúzió elenyészett, a korábbi cselekvési formák elbizonytalanodtak, a pártpolitikai és ideológiai megosztottságok a nyolcvanas éveknél jóval erősebben szóltak bele a szakmai mindennapokba. Tudtuk, hogy nehéz lesz, mégsem hittük volna, hogy ennyire meg kell szenvedni az átalakulásért. Van-e egyáltalán tere, fedezete és hiteles cselekvési formája az értelmiségi szándékoknak? - sokan teszik fel ezt a kérdést maguknak és nem mindenki találta még meg a választ. Eddig talán túlságosan természetesnek találtuk, hogy az általunk becsült értékek fontosságát be kellene látni a társadalomnak. Ez most egy szabad világ, ezeket az értékeket eltiporni is szabad. De az érvényesítésükért tenni is szabad. Több meggyőző erő, jobb ügy-menedzselés, nagyobb elkötelezettség szükséges hozzá, mint gondoltuk.

Az elmúlt ötven év, az itt név szerint említett alkotó, teremtető, nevelő emberek és azok, több százan, akiknek neve itt, most kiemelten nem szerepel, de az intézetért és a közművelődésért dolgoztak - dolgoznak, nagy erőt jelentenek. Erre építhetünk.

